

A SZABÓ T. ATTILA NYELVI INTÉZET KIADVÁNYAI 3.

Nyelvi közösségek – nyelvi jogok

Nyelvi közösségek – nyelvi jogok

Szerkesztette

Benő Attila és Szilágyi N. Sándor

Kolozsvár, 2006

Tartalom

<i>Előszó</i>	7
Kontra Miklós: Nyelvi emberi jogi polémiák	9
Szépe György: A nyelvi emberi jogok környezete	30
Benő Attila: Nyelvi jogok, nyelvhasználat a közigazgatás területén Romániában	36
Bíró Ferenc: Adalékok a csehországi magyar fiatalok internetes anyanyelv-használati jellegzetességeihez	43
Bodó Csanád: Nyelv vagy nyelvjárás? Státustervezés a moldvai magyar és a dél-dunántúli bojás nyelvváltozatok körében	53
M. Bodrogi Enikő: Finn nyelvek párbeszéde – avagy a nyelvi identitás arcai Fennoskandiában	63
N. Császi Ildikó: Államnyelvi hatások a felvidéki helynevekben	72
Eőry Vilma: A nyelvi jogok és az anyanyelv presztízse szórvány kisebbségi helyzetben	83
Fazekas Tiborc: Regiszterbővülés és/vagy nyelvjárásvesztés. Az egykori bukovinai székelyek nyelvjárásának változásai a mindenkori környezet függvényében	94
Fenyvesi Anna: Az USA nyelvpolitikájának hatása az amerikai magyarok anyanyelvi oktatására	105
Gúti Erika: Nyelvhasználat és nyelvi jogok a Dél-afrikai Köztársaságban	116
Hattyár Helga: A jelnyelvhasználat jogi szabályozásának néhány kérdése és a mindennapi gyakorlat Magyarországon	131
Hegedűs Rita: Nyelvtan – nyelvhasználat	144
Heltai János Imre: Nyelvi tervezés és magyarnyelv-tanítás Moldvában	153
Karmacsi Zoltán: Interferenciajelenségek az etnikailag vegyes házasságokban nevelkedő gyermekek beszédében	166
Keresztes Csilla: A többségi nyelv hatása a kisebbségi szaknyelvekre. Az erdélyi magyar orvosi nyelv	177

Interferenciajelenségek az etnikailag vegyes házasságokban nevelkedő gyermekek beszédében

A technika fejlődésével a felgyorsuló migrációs folyamatoknak, a politikai döntéseknek, a történelem folyamán bekövetkezett területhódításoknak köszönhetően napjainkra a legtöbb ország területén élnek két- vagy többnyelvű emberek. Ilyen ország Ukrajna is, amely a volt Szovjetunió felbomlása után „örökölte” azt a Kárpátalját, ahol számos nemzetiség (ukrán, magyar, orosz, román, cigány, szlovák stb.) él együtt évszázadok óta. Nemcsak a mindennapi kommunikáció során kerül(het)nek egymással kapcsolatba a különböző nemzetiségű emberek, hanem a több évtizedes, évszázados együttélésnek, egymás mellett élésnek köszönhetően az eltérő nemzetiségű és anyanyelvű fiatalok kötnek barátságot, alapítanak közös, etnikailag vegyes családot. Ezekben a családokban a mindennapi kommunikáció során általában két nyelv használatos. Az ilyen környezetben felnevelkedő gyermek is többnyire valamilyen szinten mind a két nyelvet elsajátítja, s válik kétnyelvűvé.

A kétnyelvűség fogalmának meghatározása azonban nem zökkenőmentes. Sokan és sokféleképpen értelmezik a kétnyelvűség fogalmát. A fogalom meghatározásánál az az alapvető kérdés, hogy milyen mértékben kell birtokolni két nyelvet ahhoz, hogy kétnyelvű beszélőnek lehessen tekinteni valakit (vö. Bartha 1999). A mai napig nem született olyan átfogó definíciója a kétnyelvűségnek, amely minden aspektust magába foglalja.

A közösségi kétnyelvűség esetében Lanstyák kétnyelvű beszélőközösségnek tekinti az olyan közösséget, „amelyben a napi kommunikáció során két önálló nyelv használatos. Az ilyen közösségek nem minden tagja kétnyelvű, mégis tagjai a kétnyelvű beszélőközösségnek. Egyrészt azért, mert két nyelv használatának szabályait ők is ismerik (tudják, milyen beszélőhelyzetben lehet magyarul megszólalni, s milyen helyzetben, nyelvhasználati szintéren kell(ene) a többségi nyelven), másrészt pedig azért, mert ők is a kétnyelvű anyanyelvátváltatot beszélnek, mivel ezt sajátították el anyanyelvként” (Lanstyák 1993).

Bartha Csilla a következőképpen foglalja össze a közösségi kétnyelvűséget: „A közösségi kétnyelvűség tehát a kétnyelvű beszélőközösség

tagjai részben rendezett, közösségi normák által »szabályozott« nyelvi gyakorlatának összefoglaló neve, vagyis nem kétnyelvűségi típus, hanem a szociolingvisztikai megközelítés számára az egyik legfontosabb vizsgálati keret” (Bartha 1999).

Azonban nem minden esetben, sőt mondhatnánk a legtöbb esetben nem csoportok, hanem egyének érintkeznek egymással. A kétnyelvűség fogalmának egyének felőli megközelítése talán még bonyolultabb és összetettebb, mint a probléma közösség felőli megközelítése.

Az egyik legszélsőségesebb megközelítése a kétnyelvűség fogalmának Bloomfieldé, aki „valódi” kétnyelvűnek tekinti azokat, akiknél két nyelv anyanyelvi kontroll alatt van (vö. Bloomfield 1933). E definíció szerint a világon csak nagyon kevés kétnyelvű egyén él.

Diebold adja meg a kétnyelvűség minimális meghatározását, miszerint a kétnyelvűség „egy második nyelv lehetséges modelljeivel való érintkezés és ezek anyanyelvi környezetben való használatának képessége” (Diebold 1961). E meghatározás alapján az is kétnyelvű, aki érti például az olyan megnyilatkozásokat, mint az *I love you, no problem, guten Tag, the begining* stb. A „valódi” és a minimális kétnyelvűség között neves kétnyelvűségkutatók (Macnamara (1967), Grosjean (1992)) számos más definíciója is megtalálható, amelyek árnyaltabban próbálják megközelíteni a kétnyelvűség fogalmát.

Napjainkban a kutatók kontinuumként tekintenek a kétnyelvűség fogalmára, amely kontinuum két végpontján az egynyelvűség az első (L_1 , anyanyelv) nyelven, illetve a másodnyelven (L_2) található, míg a középpontjában a kétnyelvűség „klasszikus” modellje. A kétnyelvű beszélők e kontinuum különböző pontjain helyezkednek el (vö. Bartha 1999, Csernicskó 2003).

A gyermekkori kétnyelvűség fogalmának meghatározása még bonyolultabb. Vančóné Kremmer Ildikó (1998) felhívja a figyelmet arra, hogy a gyermekkori kétnyelvűség definiálásának esetében óvakodnunk kell a nyelvtudás szempontjának használatától, hiszen nemcsak a kétnyelvű gyermek, hanem még az egynyelvű gyermek nyelvi tudása is „tökéletlen”, mivel a gyermeknél ebben a korban van kialakulóban a „teljes” nyelvi kompetencia.

A pszicholingvisztikai kutatások során két elméleti megközelítés született a kétnyelvű gyermek nyelvelsajátításának folyamatára. Az egységes nyelvi rendszer hipotézisét támogatók azt mondják, hogy a kétnyelvű gyermek a nyelvelsajátítás kezdeti szakaszán nem tesz különbséget a két nyelvi rendszer között, hanem egy hibrid rendszert használ, amely a nyelvi fejlődés folyamatában fokozatosan szétválik.

Volterra és Taeschner (1978) szerint a kétnyelvű gyermek beszédének fejlődése három szakaszban történik: 1. szakasz: a gyermek egy egységes szókinccsel rendelkezik, amelyet a két nyelvből épít fel; 2. szakasz: a két nyelv lexikailag elkülönül, de szintaktikailag még egységes rendszert alkot; 3. szakasz: teljesen elválik a két nyelvi kód egymástól mind lexikailag, mind pedig szintaktikailag.

De Houwer (1990) szerint a kétnyelvű gyermek nem azért keveri a két nyelv szavait, mert az egyiket az egyik szót, a másikat a másik szót ismeri, hanem csupán arról van szó, hogy a gyermek nem használja az ekvivalencia másik tagját. Pl.: a kutatás során Katica (M-99-O-M) a magyar anyanyelvű anyai nagyszülőt mindig *mami*-nak nevezte, míg az apai ági nagyszülőt pedig *bábuská*-nak, s a szülei elmondása szerint ezt még csak véletlenül sem keveri össze.

Vančoné Kremmer Ildikó rámutat arra, hogy a nyelvelsajátítás korai szakaszában, amikor még a két nyelv együtt van, a gyerek azt a szót fogja használni, amely hamarabb épült be nyelvébe, mert, amint mondja, a két nyelv szavainak elsajátítása nem szimmetrikusan történik, így egyik nyelven hamarabb tanul meg egy szót, mint a másikon. Tovább folytatva ezt a gondolatot azt mondja, hogy különösen akkor használja az elsőként az egyik nyelven elsajátított szót a gyermek, ha ahhoz erős érzelmi szál köti. Ilyen esetben a szó másik nyelvbéli megfelelőjét olykor lehetetlen előhívni a gyermek beszédében, hiába van annak birtokában. Szerinte a gyermek, ha átél egy eseményt, történést, amely érzelmileg nagy hatással van rá, érzelmileg közel áll hozzá, akkor számára könnyebb azon a nyelven elmesélni, amelyen az átélés történt (vö. Vančoné Kremmer 1998).

Grosjean (1992) szerint a kétnyelvű beszélő egyik jellegzetessége, hogy mikor látszólag egynyelvű beszélőként is viselkedik, akkor sem tudja kikapcsolni a másik nyelvét, s így az bármikor szerephez juthat.

A másik irányzat képviselői szerint a nyelvfejlődés folyamán a nyelvek egymástól függetlenül fejlődnek. Szerintük a keverés oka nem az egységes nyelvi rendszerben keresendő, hanem abban, hogy két tökéletes nyelvi rendszer fejlődik egymás mellett.

De Houwer (1990) azt mondja, hogy a gyerek fel tudja mérni a beszélgetőtársának nyelvi kompetenciáját és képes ahhoz igazodni, ahhoz igazítani beszédét (vö. Navracics 1999). Például Viktor (M-99-M-U) esetében, akivel magyarul beszélgettem, s hirtelen kódot váltottam, mindaddig magyarul beszéltem velem, míg én is magyarul kérdeztem, s miután áttértem az ukrán nyelvre, rövid értetlenség tükröződött az arcán, majd aztán ő is áttért az ukrán nyelv használatára.

Egységes vagy elkülönült nyelvi rendszer? Még nem dőlt el a vita. Grosjean és Léwy viszont kidolgozta a két hipotézis kompromisszum elméletének megfelelő tethető modellt, a lexikai elérés bilingvis modelljét, amelynek lényege az, hogy feltételezhetően a kétnyelvű beszélőnek két nyelvi rendszere van, amelyek egyszerre függetlenek egymástól, de ugyanakkor kapcsolatosak is egymással. Továbbá azt is feltételezik, hogy amikor a kétnyelvű beszélő monolingvis beszédmódot alkalmaz, akkor az egyik nyelvi hálózat erősen aktivált, míg a másik csak nagyon gyengén (vö. Grosjean 1988). Bartha Csilla megállapítása szerint is a kétnyelvű egyén nem két egynyelvű összege egyetlen testben, hanem több annál (vö. Bartha 1999).

A kontaktusnyelvek a mindennapi életben egymással való érintkezés során hatnak egymásra, és a nyelvi kölcsönhatások következménye az interferencia. A nyelvi interferenciának most két definícióját adjuk meg: 1. valamely nyelvnek vagy nyelvváltozatnak a befolyása, hatása egy másikra, vagy 2. valamely nyelvben vagy nyelvváltozatban nem az illető nyelvre vagy nyelvváltozatra jellemző jelenségnek, szerkezetnek vagy elemnek a használata egy másik nyelvnek vagy nyelvváltozatnak a hatására (vö. Kiss 1995).

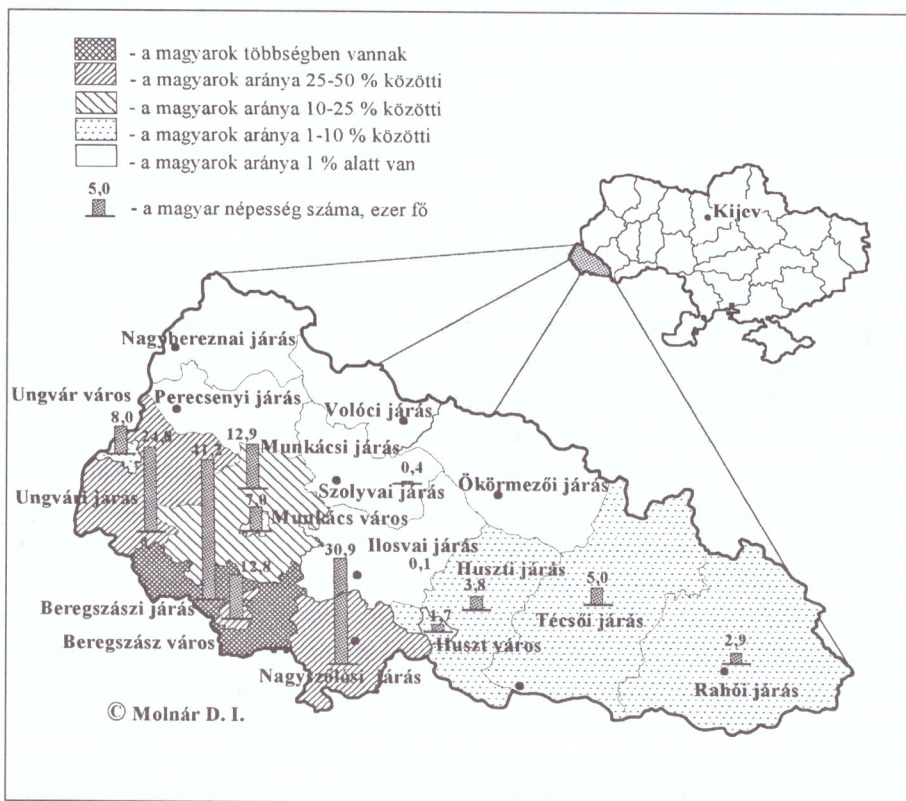
Kontra Miklós szerint háromféle kölcsönzés létezik: direkt, hibrid és indirekt (vö. Kontra 1981). A direkt kölcsönzés esetében az átvevő nyelv az átadó nyelvtől teljes egészében veszi át a szót. Ezek a lexémák a kölcsönszavak. Például az ukrán *paszport* szót használja a legtöbb kárpátaljai magyar a személyi igazolvány megnevezésére. A hibrid kölcsönzések esetében az átvevő nyelv csak morfémius változtatások után veszi át az átadó nyelvből a lexémát. Ezek az ún. hibrid kölcsönszavak. Például az ukrán nyelvben az irányjelző *povorot*, s a kárpátaljaiak így azt mondják, hogy kicserélem már a *povorotnyik lámpát*, nem pedig az *irányjelző lámpát*. Az indirekt kölcsönzések esetében nem kerül be idegen morféma a nyelvbe, hanem tükörszavak, tükörkifejezések vagy jelentésbővülések jönnek létre. (Például: az ukrán nyelvben azt mondják: *já pozvonyu* 'én majd csengetek'. A magyar nyelvben viszont a *csengetés* kifejezés a kapun, ajtón történő csengetést jelöli, de a kárpátaljaiak az ukrán nyelvi kontaktus hatására azt mondják, hogy megyek és *csengetek* Józsinak, nem pedig azt, hogy megyek és *telefonálok* Józsinak.)

Csernicskó István még két szókölcönzési típust különböztet meg: az egyik a hangalak, a másik pedig a jelentéskölcönzés. Az első esetben az átvevő nyelv és az átadó nyelv is rendelkezik ugyanazon szóval, de hangalakjuk csak hasonló, míg jelentésük egyforma, s a közösség egy része is az átadó nyelv hangalakját használja. Például az ukrán nyelvben *gruzinok-*

nak mondják a grúzokat, ezért a kárpátaljai magyarok nagy többsége is így nevezi meg a grúz nemzetiségűeket. A másik szókölcsonzési típusban az átadó nyelvben meglévő szónak csak a jelentése kerül át az átvevő nyelvbe. Például az ukrán nyelvben a pedagógusra és a tanítóra is azt mondják, hogy *ucsityely*, így a kárpátaljai magyar közösség is az ukrán nyelv hatására 'pedagógus' értelemben is használja a *tanító* szót (vö. Cserniczkó 1998).

Az előadásomban felvetett témával, az etnikailag vegyes házasságokban felnövekvő gyermek beszédében fellelhető interferencia-jelenségek, még Kárpátalján nem foglalkoztak.

1. ábra A kutatópontok elhelyezkedése Kárpátalja térképén

A vizsgálatot két kutatóponton, Beregszászon és Munkácson (vö. 1. ábra) végeztem el, ahol 5–5 olyan családot kerestem fel, amelyben 3–6 év közötti gyermek él. A két kutatópont kiválasztásánál figyelmet fordítottam arra, hogy mindkét településen legalább 5% legyen a magyarok aránya, de

emellett a magyar nemzetiségűek az egyik településen többséget, míg a másikon kisebbséget alkossanak, illetve a települések releváns jegyeikben is többnyire megegyezzenek (pl.: város, megyei jogú stb.).

A vizsgálat során a családokban a szülőkkel kérdőíveket töltöttem ki, amelyekből nyelvi állapotukra, nyelvtudásukra és identitástudatukra kaptam választ. A gyermekekkel először egy körülbelül 10–10 perces audiofelvételt készítettem, ahol a szülőkkel külön-külön beszélget a gyermek, majd ezt egy 25–40 perces újabb felvétel követte, amelynél már mindkét szülő jelen volt, és beszélgetett a gyermekkel. Mindkét esetben a téma kötetlen volt. Aztán a gyermekkel készítettem egy irányított beszélgetést is, ahol a fő irányadó kérdések a gyermek kedvenc mesehősére, meséjére, kedvenc állatára, gyümölcsére, játékára, stb. kérdeztek rá. Azért éppen ezekre, mivel a gyermekhez ezek a témák érzelmileg is közel állnak, és így a számára idegen személlyel, ráadásul teszthelyzetben folytatott beszélgetés okozta féltékenység, bátortalanság, szótlanság többnyire kiküszöbölhető volt. A felvétel végén a gyermekeknek a *Micimackó kalandja*iból és a *Hófehérke és a hét törpe* című meséből mutattam képeket, amelyekről el kellett mesélniük a képen látható mesék eseményeit, cselekményeit.

A kutatásom kiindulópontjai többek között a következő hipotézisek voltak:

– az etnikailag vegyes családokban felnövekvő gyermekek beszédében megfigyelhetők a kétnyelvűség jellemző vonásai, a kódváltás, a kódkeverés és a kölcsönzés;

– az ukrán többségű környezetben felnövekvő kétnyelvű gyermek nyelvhasználatában gyakrabban fordul elő kódváltás és kódkeverés, mint a magyar többségű környezetben felnövekvő kétnyelvű gyermekében;

– a gyermek nyelvhasználatát befolyásolja a szülők nyelvtudása, az egyes nyelvekhez fűződő érzelmi viszonya, a mindennapi nyelvhasználat és a nyelvválasztási szokások, illetve a szülők azon viselkedése, hogy melyik nyelvet, nyelveket használják a gyermekkel történő érintkezésre, illetve az egymás közötti kommunikációra.

És most lássuk a vizsgálat eredményeit!

Az interjúk során mindössze két esetben talákoztam kódkeveréssel.

V (M-99-M-U¹): ...i [és] mondta a девочка [kislány] még egyszer мені є яблуко [nekem van almám]...

Az interferencia-jelenségek előfordulását több tényező is befolyásol(hat)ja. Ezek közül nézzünk meg most néhányat.

A személy és a nyelvismeret, s utóbbi foka egymástól szinte elválaszthatatlan befolyásoló tényezői a kódváltásnak, hiszen az, hogy valamely személlyel egy kétnyelvű beszélő éppen milyen nyelvet (X-t vagy Y-t) fog alkalmazni, attól is függ, hogy az adott személy ezeknek a nyelveknek birtokában van-e, illetve hogy a nyelv, nyelvek ismerete milyen szinten áll.

Azokban a családokban, amelyekben a szülők főként anyanyelvüket használják a gyermekkel való kommunikációban, ott a gyermekek mindennapi nyelvhasználatában a nyelvek között munkamegosztás van: a gyermek igyekszik a szülő által használt nyelvet használni.

Például Zoltán (B-00-U-M) abban a szituációban, amikor mind a két szülő és a nővére is jelen volt a szobában, anyjához magyarul szólt, majd ugyanazon megnyilatkozáson belül apjához fordulva átvált az ukrán nyelvre:

Anya: Ne veszekedjeteK össze.

Z: (Anyjához) Én akarok menni. (Apjához) Таму но. [Апу на.]

A nyelv ismereténél külön kell figyelmet fordítani a szülők, a gyermek és a környezet nyelvismeretére. Például Bernadett (M-00-M-U) családjában a magyar nyelvet főként csak nagyszüleiével használja, s környezetében (Munkácson) is csak ritkán tudja használni, ezért a magyar nyelvű megszólalásainál úgy tűnik, mintha keresné a szavakat, vagy éppen ukránból fordítaná, s olykor nem is találja.

Bernadett: Én szeretem..., mikor nekem volt ... mikor nekem volt születésnapot, akkor ... akkor nekem volt, a ... ő ... akkor nekem volt a ... ő ... ő ... ő ..., volt nekem a zocmi [vendégek].

A beszélgető partner nyelvválasztása is hatással van arra, hogy a kétnyelvű beszélő a vele szembenállóval milyen nyelvet fog használni a kommunikációban. Viktor (M-99-M-U), amikor magyar nyelven beszéltem hozzá, akkor magyar nyelven válaszolt, de amikor átváltottam az ukrán nyelvre, akkor ő is átváltott.

T: És milyen gyümölcsöket ismersz?

V: Neee.

T: Фрукти не знаси? [Nem tudsz gyümölcsöket?]

V: [Bólogat]

T: Які? [Milyeket?]

V: Фрукти. [Gyümölcsöket.]

T: А це що? [És ez mi?]

V: Я не знаю по-мадьярське. [Én nem tudom magyarul.]

T: Скажи по-українське! [Mondd ukránul!]

V: *Не знаю, як називається по-українське. [Nem tudom, hogy hívják ukránul.]*

T: *Не знаєш? А це що? [Nem tudod? És ez mi?]*

V: *Töktag.*

Az elmondandó esemény témája is befolyással lehet a nyelvhasználatra, hiszen az A nyelven átélt és megélt eseményt a gyermeknek könnyebb A nyelven elmesélni, mint B nyelven. Különösen igaz akkor, ha mindez nagyfokú érzelmi töltéssel párosul (lásd Vančoné Kremmer 1998).

Például Viktor (M-99-M-U) magyar nyelven beszélget magyar nemzetiségű és anyanyelvű apjával. Amikor azonban a számítógépes játékról vagy filmről – amely ukrán nyelvű, és a hangos utasítások is ukránul történnek – próbál meg elmesélni dolgokat, akkor kódot vált.

V: *Nem. Az csak a számár nem szaladott el, mert a sárkány úgy na кусочки [harapta], az azt a átmenni őt. És utána ... тебе страшний, як кусила? [neked félelmetes, ahogy harapta?]*

Az etnikailag vegyes családokban felnövekvő gyermekek beszédében megfigyelhetők a kétnyelvűség jellemző vonásai, a kódváltás, a kódkeverés és a kölcsönzés hipotézisem családonként változó bizonyítást nyert. Anita (B-96-O-M) és Beáta (B-99-O-M) a szüleikkel nem élnek a kódváltás lehetőségével, s az interjú ideje alatt nem találkoztam kölcsönelemekkel sem a gyermekek beszédében. Azonban a velem folytatott beszélgetés abban a részében, amikor ukránul tettem fel a kérdéseimet, Anita megpróbált ukránul válaszolni nekem, vagyis kódot váltott, de a húga, Beáta továbbra is maradt a magyar nyelv használatánál. Az olyan családokban viszont, ahol a mindennapi nyelvhasználatban két nyelv használatos, a nyelvek között munkamegosztás van, ott nemcsak a kódváltás jelensége figyelhető meg, hanem ritkán még a kódkeverés is. A kódváltás gyakorisága szempontjából kismértékű különbség mutatható ki a két kutatópont között: a munkácsi gyerekek gyakrabban váltanak kódot, mint a beregszásziak. Ez lényegében annak tulajdonítható, hogy a környezetben sokkal több olyan helyzet adódik számunkra, amelyet ukrán nyelven élnek át, s ezek elmesélése ezen a nyelven könnyebben vihető véghez számunkra. Ezért váltanak át még a magyar nyelvű beszélővel szemben is az ukrán nyelvre. Ez pedig alátámasztja azt a hipotézisemet, mely szerint az ukrán többségű környezetben felnövekvő kétnyelvű gyermek nyelvhasználatában gyakrabban fordul elő kódváltás és kódcsere, mint a magyar többségű környezetben felnövekvő kétnyelvű gyermekében.

A gyerekek magyar nyelvű beszédükben használnak kölcsönelemeket is. A vizsgálat során a gyermek beszédében háromféle kölcsönelem-

mel találkoztam: jelentéskölcsönzés (például *kapálni* kincset), direkt kölcsönzés (*szágyik*) és hibrid szavak (*videókacema*).

Másik feltételezésem szerint az, hogy a szülők milyen nyelvet, nyelveket használnak a gyermekkel való kommunikációra, hatással van a gyermek nyelvhasználatára. Ezt bizonyítja az, hogy például a B-2-OM-OM-1996 és 1999-L2-Anita és Beáta² családban nem használják a szülők a gyermekkel való érintkezésre az ukrán vagy orosz nyelvet, ezért a gyermekek csak magyarul szólnak szüleikhez, mivel nincsenek rákényszerítve az orosz vagy az ukrán nyelv használatára. Ellenben a B-1-MU-MU-2000-F-István családban, ahol a különböző etnikumhoz tartozó szülők anyanyelvüket használják a gyermekkel való kommunikációra, a gyermek a mindennapi nyelvhasználatában két nyelvet használ a szülőkkel való érintkezésre.

A mindennapi nyelvhasználat, vagyis az, hogy a gyermek a mindennapjaiban milyen nyelveket kényszerül használni, szintén befolyással van a nyelvhasználatára. Erik (B-97-U-M) és Albert (M-99-O-M) bizonyos tekintetben megegyező családi környezettel rendelkezik: az anyjuk csak magyarul beszél velük, apjuk is főként magyarul, de szokott oroszul is beszélni, a két szülő egymással általában oroszul beszél. Azonban különbség van a környezetben, annak nyelvhasználatában. Míg Erik Beregszász legtöbb helyén nem kényszerül ukránul beszélni, mert elég könnyen boldogul a magyar nyelvvel is, addig Albert Munkácson a legtöbb helyen csak az ukrán nyelvvel tud boldogulni. Ezért Albertnél a kontextustól függően gyakrabban fordul(hat) elő interferencia-jelenség, mint Eriknél.

Az a feltevés, miszerint könnyebben használják a többségében ukrán környezetben felnőtt kétnyelvű gyermekek az ukrán nyelvet, mint a többségében magyarok lakta környezetben nevelkedők, nem igazolódott be, hiszen ebben a tekintetben inkább az a döntő, hogy a családban hány nyelv használatos és hogy a nyelvek között milyen mértékben van munkamegosztás. Viszont ennek fordítottja, tehát hogy a magyar nyelvet a többségében magyarok lakta környezetben a gyermekek könnyebben használják, mint például azok a gyermekek, akik többségében ukrán környezetben élnek, beigazolódott. A munkácsi kétnyelvű gyermekek esetében a magyar nyelvhasználat sokszor akadozott, keresték a szavakat, s ha nem találták, akkor ukrán nyelvű elemmel pótolták. Például Bernadett (M-99-M-U): *Mert ő, ... ő, ... ő, ... ő akar enni, és ő akar enni, és ő már nem ette, és megenni akar és kész.* Ezen megnyilatkozásán érezni, hogy mennyire keresi a szavakat, s továbbá érezni rajta az ukrán nyelv grammatikájának szórendi, mondatszerkesztési elemeit is. A munkácsi gyermekek esetében a magyar

nyelvű beszéd esetében gyakoribb a félbehagyott mondat. Például Viktor (M-99-M-U): *Igen. És utána a Tom és Jerry utánuk ment ... utána mondja a kislány ... megtalálták ... és a kislány odatette a lócára egy ... egy бумилка-t [üveget].*

A vizsgálat igazából csak érinti a problémakört, mégis betekintést ad a kétnyelvű gyermek nyelvhasználatának mindennapjaiba. Azonban ezen vizsgálatból nem dönthető el, hogy maga a folyamat a nyelvi asszimiláció felé halad, vagy egy helyben áll, vagy esetleg a magyar nyelv helyzetének megerősödése felé mutat. S így nem lehet eldönteni azt sem, hogy az etnikailag vegyes házasságok Kárpátalján veszélyeztetik-e a magyar kisebbség megmaradását, vagy éppen elősegítik azt. Kloss (1966) gondolatával fejezem be, aki azt mondja, hogy a tényezők ambivalensek, s akár ugyanaz az egy tényező egyszer a nyelvcsere támogatójaként, máskor pedig gátlójaként is felléphet.

Jegyzetek

¹ A gyermek kódolásánál az első a város neve, utána a születés évének utolsó két számjegye, majd az apa és az anya anyanyelve.

² A családok kódolásában az első a város neve, utána a gyermekek száma, a férj és feleség nemzetisége, a férj és feleség anyanyelve, a gyermek(ek) születési éve, a gyermek(ek) neve, a gyermek(ek) keresztnéve.

Irodalom

- Bartha Csilla 1992. A nyelvek közötti érintkezés univerzáléi. Néhány adalék a kódváltás kérdésköréhez. In: Laczkó Krisztina és Kozocsa Sándor (szerk.): *Emlékkönyv Rácz Endre hetvenedik születésnapjára*. Budapest, 26–35.
- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bloomfield Leonard 1933. *Language*. New York, Holt
- Borbély Anna 2001. *Nyelvcsere*. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében, Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete Élőnyelvi Osztálya
- Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest, Osiris Kiadó és MTA Kisebbségkutató Műhely
- Csernicskó István (szerk.) 2003. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász, Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola
- De Houwer, A. 1990. *The Acquisition of Two Languages from Birth: a case study*. Cambridge, CUP
- Diebold, Richard 1961. Incipient bilingualism. *Language* 37: 97–112.

- Grosjean, François 1988. Exploring the recognition of guest words in bilingual speech. *Language and cognitive processes* 3: 233–274.
- Grosjean, François 1992. Another View of Bilingualism. In: R. J. Harris (ed.): *Cognitive Processing in Bilinguals*. Amsterdam: Elsevier Science Publications
- Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- Kloss, Heinz 1966. German-American language maintenance efforts. In: Fishman, Joshua A.–Nihirny, V.–Hoffman, J.–Hayden, R. (eds.): *Language Loyalty in the United States*. The Hague, Mouton
- Kontra Miklós 1981. A nyelvek közötti kölcsönzés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangolosodó” orvosi nyelvünkre. *Nyelvtudományi Értekezések* 109. Budapest, Akadémia Kiadó
- Lanstyák István 1993. *A szlovákiai magyar nyelvváltozatok nyelvkörnyezettani és kontaktusnyelvészeti kérdései*. Kandidátusi értekezés, Pozsony, Kézirat
- Leopold, W. 1939, 1947, 1949a, 1949b. *Speech Development of a Bilingual Child: a linguist's record*, I Vocabulary growth in the first two years; II Sound learning in the first two years, III Grammar and general problems in the first two years, IV Diary from age two. Evaston, Northwestern University Press
- Macnamara, John 1967. The bilingual's linguistic performance: a psychological overview. *Journal of Social Issues* 23: 56–67.
- Navracsics Judit 1999. *A kétnyelvű gyermek*. Budapest, Corvina
- Réger Zita 1990. *Utak a nyelvhez*. Budapest, Akadémia Kiadó
- Romaine, Suzanne 1995. *Bilingualism*. Oxford, Blackwell (Language in Society 13)
- Sándor Anna 2000. A szlovákiai vegyes házasságokból származó fiatalok kétnyelvűsége. In: Borbély Anna (szerk.): *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya
- Skutnabb-Kangas, Tove 1984. *Bilingualism or Not: The Education of Minorities*. Clevedon, Avon: Multilingual Matters
- Trudgill, Peter 1997. *Bevezetés a nyelv és a társadalom tanulmányozásába*. Szeged, JGYTF Kiadó
- Vančóné Kremmer Ildikó 1998. Észrevételek a gyermekkori kódválasztás és kódváltás változásairól. In: Lanstyák István és Simon Szabolcs (szerk.): *Tanulmányok a magyar–szlovák kétnyelvűségről*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó
- Volterra, V. és Taeschner, T. 1978. The acquisition and development of language by bilingual children. *Journal of Child Language* 5: 311–326.
- Wardhaugh, Ronald 1995. *Szociolingvisztika*. Budapest, Osiris-Századvég